Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Asia: HE 8/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi

Omaishoitajaliitto haluaa kiinnittää huomiota esitettyjen muutosten kielteisiin vaikutuksiin läheis- ja omaishoitajille sekä läheis- ja omaishoidon edellytyksiin.

1. Hoivan tarpeen määrällisen kasvun vuoksi läheis- ja omaishoidon edellytyksiä ei saisi heikentää. Vuorotteluvapaa ja aikuiskoulutustuki ovat mahdollistaneet läheis- ja omaishoitoa: vuorotteluvapaa tarjonnut taloudellisesti turvatun mahdollisuuden olla poissa työstä ja keskittyä hoivaan esimerkiksi kuormittavassa työ- ja/tai omaishoitotilanteessa ja aikuiskoulutustuki mahdollistanut ammatillisen osaamisen lisäämisen, kun se on heikentynyt läheishoivatilanteen vuoksi. Uusi osaaminen voi myös mahdollistaa työn ja hoivan yhteensovittamista.
2. Aikuiskoulutustuki on edistänyt laajemmin myös sote-alan ammattilaisten kouluttautumista. Sote-alan henkilöstön saatavuus ja osaaminen on olennaista läheis- ja omaishoidon kokonaisuudessa.
3. Orpon hallituksen tavoitteena on edistää läheis- ja omaishoidon sekä ansiotyön yhdistämistä, mutta nämä esitetyt uudistukset ovat vastoin tätä tavoitetta.

Vuorotteluvapaa läheis- ja omaishoidon mahdollistajina

Läheis- ja omaishoitajat ovat hyödyntäneet vuorotteluvapaata jossain määrin läheisensä hoivatilanteissa. Vuorotteluvapaa on toiminut monille omaishoitajille henkireikänä vaativassa ansiotyön ja läheis- ja omaishoidon yhteensovittamisessa, yleisimmin keski-ikäisillä naisilla omien vanhempien tai appivanhempien hoivatilanteessa.

Hallituksen esityksen tausta-aineistossa (s. 25) todetaan, että Nätti ym. (2005) tekemän selvityksen mukaan 17 prosenttia ilmoitti tärkeimmäksi syyksi lisäajan perheelle ja neljä prosenttia lisäajan muulle hoivatyölle. Vaikka käytettävä aineisto on yli 20 vuotta vanha, voidaan sen perusteella arvioida, että huomionarvoinen osa vuorotteluvapaan käyttäjistä on käyttänyt sitä nimenomaan hoivaan.

Vaikka (HE s. 28) rekisteritietojen valossa vuonna 2022 arviolta vain noin 1,6 prosenttia vuorotteluvapaalla olleista sai omaishoitopalkkiota, valtaosa läheis- ja omaishoitajista ei ole omaishoidon tuen piirissä (eli eivät saa palkkiota, eikä heistä ole hoivan osalta tilastoja).

Noin 50 000:lla omaishoitajista on sopimus, kun pääasiallisessa auttamisvastuussa läheisestään on moninkertainen määrä työssäkäyviä henkilöitä. Tutkimuksen mukaan yli 100 000 henkilöä vastaa ansiotyönsä ohessa eri kotitaloudessa asuvan lähimmäisensä päivittäisestä pärjäämisestä[i]. Omaishoidon tuen kriteerit olivat kuntien harkinnassa, ja monin paikoin ne asetettiin kohtuuttoman tiukaksi. Näin on edelleen, vaikka järjestämisvastuu on nyt hyvinvointialueilla ja Helsingin kaupungilla.

Aikuiskoulutustuki ja vuorotteluvapaa sote-alalla

Esitetyt muutokset aikuiskoulutustukeen heikentävät mahdollisuuksia saada koulutettua työvoimaa sosiaali- ja terveysalalle, jolla kärsitään työvoimapulasta. Sote-alan merkitys läheis- ja omaishoitajille on todella tärkeää. Esitetyt muutokset ovat hallitusohjelman tavoitteen kanssa ristiriidassa, koska hallitusohjelmassa tavoitellaan sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuutta ja laatua sekä henkilöstön riittävyyttä, alan veto- ja pitovoimaa ja toimivia urapolkumalleja.[ii]

Osa läheis- ja omaishoitajista on itsekin sote-alan ammattilaisia. Osa suorittaa nopean alemman koulutuksen läheis- ja omaishoidon ohessa. On tärkeää, että on mahdollista myöhemmin paremmassa elämäntilanteessa täydentää sote-alan osaamistaan aikuiskoulutuksen avulla.

Aikuiskoulutustuen yksi haaste on, että sitä voivat saada vain työntekijät, jotka ovat olleet työnantajan palveluksessa vähintään vuoden ja jotka ovat palaamassa työnantajan palvelukseen. Ulkopuolelle jäävät työikäiset läheis- ja omaishoitajat vailla vakinaista työsuhdetta, vaikka lisäkoulutus voisi parantaa työllistymismahdollisuuksia sekä helpottaa paluuta työelämään omaishoidon jälkeen.

Omaishoitajaliitto esittää arvioitavaksi, voisiko aikuiskoulutustuen jättää voimaan sote-alan ammattilaisille.

Omaishoitajaliitto huomauttaa, että opintotukijärjestelmä ei välttämättä toimi korvaavana ratkaisuna aikuiskoulutustuelle: mikäli kyse on ammatinvaihdosta, on mahdollista, että opintotukikuukausia ei enää ole jäljellä. Hyvin velkapainotteinen rahoitusmalli opiskelussa voi olla ongelmallinen tai vähemmän houkutteleva tapa kouluttautua matalapalkkaiselle hoiva-alalle. Aikuiskoulutuksen käyttäjistä 38 prosenttia on sote- tai varhaiskasvatusalan opiskelijoita (HE s. 19, s. 53).

Sote-henkilöstön jaksamisen näkökulmasta vuorotteluvapaa on tärkeää, sillä nykytietojen valossa 68 prosenttia käyttäjistä on naisia ja käyttö painottuu osin sote-aloille.

Lopuksi

Läheis- ja omaishoitajille on tärkeää, että apu on saatavilla silloin, kun sitä tarvitaan. Näin he jaksavat jatkaa tehtävässään, ja avun ja hoivan tarpeessa olevan läheisen saama hoito on hyvää. Läheis- ja omaishoitajan hyvinvointia ja jaksamista tukee myös pelkkä tietoisuus siitä, että ratkaisuja on ja apua todella saa, kun niitä tarvitaan. Sote-palvelut ovat ensiarvoisen tärkeänä tukena.

Läheis- ja omaishoito on yhteiskunnalle kustannustehokasta ja hoidettaville henkilöille inhimillinen, yleensä toivottu ratkaisu, siksi läheis- ja omaishoitoa tulee edistää kaikin tavoin. On tärkeää, että myös omaishoitajille tarjotaan vapaata, silloin kun ansiotyön ja hoivan yhdistäminen on haastavaa. Myös mahdollisuudet kouluttautua omaishoidon ohessa ja sen jälkeen riittävin toimeentuloedellytyksin edistävät paluuta työelämään, mikä tukee myös työurien pidentämistä ja työvoiman saatavuutta sekä lisäävät naisten ja miesten välistä taloudellista tasa-arvoa.

Helsingissä 18.3.2024

Elias Vartio
Oikeudellinen asiantuntija
Omaishoitajaliitto

Lisätietoa: Elias.vartio@omaishoitajat.fi, puh. 020 7806 511

Omaishoitajaliton aiempi lausunto, joka jätetty lausuntopalvelu.fi:ssä
https://omaishoitajat.fi/wp-content/uploads/2024/01/20240105_Hallituksen-esitys-eduskunnalle-aikuiskoulutustuen-ammattitutkintostipendin-ja-vuorotteluvapaan-lakkauttamisesta-9.pdf

[i] Digiajan työelämä- Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2018, Sutela, Pärnänen, Keyriläinen. Tilastokeskus 2019.
[ii] Vrt. hallitusohjelma, toimet saatavuuden parantamiseksi kohta 2.1. ja veto- ja pitovoiman tukeminen kohdassa 2.2.